

ÚTMUTATÓ ÉS TANANYAGBEOSZTÁS

Száray Miklós

Történelem 9.

**a négyosztályos gimnáziumok és a szakközépiskolák
számára
című tankönyvéhez**

A tankönyvről

A 2012-ben bevezetett új kerettanterv által előírt történelem tananyagot Száray Miklós öt nagy fejezetre és 42 leckére tagolta. A leckék nagyjából azonos terjedelműek (ötoldalasak). A leckék – a komplex tananyag-feldolgozás igényének megfelelően – sok mindent tartalmaznak. A legfontosabb eseményeket, folyamatokat, összefüggéseket a tankönyv szerzője írja le, szak-szerűen, érthetően, olvasmányosan. Ez a tankönyvi főszöveg, a „tanulnivaló”. Egy-egy kulcsfogalom, név vagy évszám vastag betűs kiemelésre kerül: ezek segítenek a szöveg áttekintésében, felidőzésében. A főszöveget kiegészítő hasznos és érdekes információkat kisebb méretű betűkkel szedettük: ezt csak akkor kell tudni, ha a tanár kéri, viszont az ilyen szövegek teszik igazán tartalmassá, érdekessé a történelemtankönyvet.

A tankönyv sorozatcíme: Új forrásközpontú történelem. A „rég” Forrásközpontú történelem sorozathoz hasonlóan a források most is fontos szerepet kapnak a tankönyvben. A szöveges dokumentumok, képek, rajzok, ábrák, vázlatos térképek nem csak illusztrációk, hanem a tanórai munka bázisát jelentik. Elemzésükkel, összevetésükkel tárul fel igazán a múlt, s így szerezhetők meg azok a képességek, amelyekkel eligazodhatunk a ránk zúduló információözönben. A forrásokat leckénként számozás jelöli, ami megkönnyíti a tanórai munkát.

Az ábrák eseménysorokat, folyamatokat, a társadalmak és az államok felépítését, intézményeket, gazdasági modelleket, kulturális jelenségeket, esetenként történelmi fogalmakat mutatnak be. A vizualitás segíthet megérteni és később felidézni mindazt, aminek a leírása sokkal bonyolultabb, hosszadalmasabb lenne. Az ábrák tehát gyorsítják, tartalmasabbá teszik a tananyagfeldolgozást, ahogyan a különböző témájú rajzos térképek is.

A szöveges források, ábrák, térképek és képek elemzését kérdések, feladatok segítik: összetartozásukat a tankönyv egyértelműen mutatja (vékony vonalkák).

A nagy fejezeteket rövid összefoglalások zárják. A szerző szöveggel, áttekintő ábrákkal, néha térképekkel olyan jelenségekre, folyamatokra irányítja rá a figyelmet, amelyek fontosak az éppen megtárgyalt időszakban, de a leckék tanulmányozása közben esetleg nem jutott rájuk kellő figyelem. Az ismétlést, áttekintést szolgálja a tankönyv végi szinkrón időtábla. Fontos az idegen nevek, kifejezések kiejtését tartalmazó gyűjtemény is.

Tananyagbeosztásunk alapelvei

Heti kétórás tantárgyhoz igazodva tananyagbeosztásunk 72 tanórára készült. Bizonyos leckék feldolgozását két tanórában javasoljuk, de természetesen a tanár ettől eltérhet. Külön tanórákat szánunk a nagy fejezet végi összefoglalásokra és a számonkérésre is. Feltüntetjük a leckékben előforduló és a kerettanterv által előírt fogalmakat, neveket, évszámokat és földrajzi neveket (topográfia). Szerepeltetjük a 2012-es kerettanterv újdonságának számító értelmező és tartalmi kulcsfogalmakat is. A kerettantervben kiemelten szereplő fejlesztési követelményekre (ismeretszerzés, tanulás; kritikai gondolkodás; kommunikáció; tájékozódás időben és térben) leckénként csak egy-egy példát írunk, meghagyva a tanárnak a választás lehetőségét a tankönyv sokszínű kínálatából. A megjegyzések rovatokat többnyire üresen hagytuk a tanmenetet használó tanár számára.

A tanmenetjavaslatban használt rövidítések:

F: a leckében kialakításra kerülő új fogalmak

N: a leckében szereplő fontosabb személyek

É: évszámok

T: topográfia

ÉK: értelmező kulcsfogalmak

TK: tartalmi kulcsfogalmak

Tananyagbeosztás és tanmenetjavaslat

I. Az őskor és az ókori Kelet

A tanuló felismeri, hogy a történelem különböző szaktudományok módszereit és eredményeit hívja segítségül a múlt rekonstruálásához, mivel a történelmi források sokszínűek. Tudatosul benne, hogy az emberi történelem korai időszakára vonatkozó eltérő tudományos megközelítések alapvetően a forrásanyag hiányosságából fakadnak. Felismeri, hogy a közösségek vallási törvényekkel, szokásokkal, szabályokkal, az államok jogrenddel teremtik meg az együttélés szükséges feltételeit.

Belátja, hogy az emberi faj fennmaradása a természet és a társadalom szerves összefüggésében lehetséges. Megérti, hogy az ember az alkotó munka során állandóan felhasználja tapasztalatait, ismereteit. Felismeri, hogy a közösség teremti meg az embert, az ember viszont létrehozza és fenntartja közösséget.

Felismeri, hogy minden társadalomnak megvannak a maga szabályai, s maga kormányzata, amelyek az emberek életét irányítják, s fordítva, a kormányzás is hat a társadalomra. A források önmagukban nem adnak válaszokat a kérdéseinkre. Elemzésre és a forrásokból kiolvasható információk megszólaltatására van szükség ehhez. Felismeri a természeti adottságok meghatározó szerepét az első államok, birodalmak keletkezésében és felbomlásában. Megismeri az ókori keleti vallások szellemi, társadalmi gyökereit, megérti az emberi kultúra fejlődésére gyakorolt hatásukat. Belátja, hogy a társadalom az ókori Keleten tagolt, melyben az engedelmesség, az emberek közötti kölcsönös függés és hierarchia egyaránt fontos.

Képes ismereteket meríteni különböző információforrásokból, és azokat rendszerezni. Képes időmeghatározásra történelmi időszakokhoz kapcsolódva és konkrét eseményekhez kapcsolódva egyaránt.

Óra	Téma (tankönyvi lecke)	Fogalmak, nevek, évszámok, topográfia	Példák a fejlesztési követelmények teljesítésére	Megjegyzés
1.	Bevezetés	ÉK: történelmi idő, történelmi forrás TK: társadalom, társadalmi csoport, gazdaság, gazdasági rendszer, termelés, állam, államforma, birodalom	Az általános iskolában tanultak felidézése. Időszámítás: A történelem korszakai; Kr. e.–Kr. u. Forrástípusok az őskorban, az ókorban és a középkorban.	A tantárgy bevezetése
2.	1. A történelem kezdete – a kőkor	F: régészet, homo sapiens, őskőkor, újkőkor, zsákmányoló életmód, mágia N: É: Kr. e. 8000 körül (az újkőkor kezdete) T: „termékeny félhold” ÉK: történelmi idő, történelmi forrás TK: népességrobbanás, életmód, gazdaság, gazdasági tevékenység, termelés,	<i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 1. forrás (Határozza meg, milyen alapon sorol a régészet egy leletanyagot azonos kultúrához! Hogyan lehet a régészeti leletek segítségével kormeghatározást végezni?)	
3.	2. Egyiptom, a Nílus ajándéka	F: bronzkor, vaskor, nemzetiség, despotizmus, öntözéses földművelés N: Kheopsz É: Kr. e. 3000 körül (az első államok kialakulása) T: Egyiptom ÉK: változás és folyamatosság, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, város, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, politika, állam, államforma, egyeduralom, államszervezet,	<i>Tájékozódás időben és térben:</i> 4. forrás (Melyek Egyiptom korszakai? Mi alapján osztották korszakokra Egyiptom történelmét? Mutassa be az egyes korszakok főbb jellemzőit!)	

		birodalom, politeizmus		
4-5.	3. Mezopotámia és a Közel-Keletet egyesítő birodalmak	<p>F: bronzkor, vaskor, nemzetiség, despotizmus, városállam, öntözéses földművelés</p> <p>N: Hammurapi</p> <p>É: Kr. e. 3000 körül (az első államok kialakulása), Kr. e. XVIII. sz. (Hammurapi uralkodása)</p> <p>T: Mezopotámia, Babilon</p> <p>ÉK: változás és folyamatosság, ok és következmény, történelmi forrás</p> <p>TK: társadalom, társadalmi csoport, népességrobbanás, életmód, város, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, politika, állam, államforma, egyeduralom, államszervezet, birodalom, politeizmus</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i></p> <p>8. forrás (Gyűjtse ki a szövegből a társadalmi csoportok nevét és az ezek helyzetére utaló részleteket! Gyűjtse ki a gazdaságra vonatkozó információkat, és fogalmazza meg, mi jellemezte a kor gazdálkodását!)</p> <p><i>Kommunikáció: 8. forrás</i> (Jellemezze a törvények alapján az óbabiloni családot! Mondandóját a szövegből vett rövid idézetekkel igazolja!)</p>	Az egyik tematikai egység Mezopotámia, a sumerok és Hammurapi törvényei; a másik az Asszír és az Óperzsa Birodalom.
6.	4. Kultúra és a vallások az ókori Közel-Keleten. A Biblia földje	<p>F: többistenhit, egyistenhit</p> <p>N: Salamon, I. Dareiosz, Mózes</p> <p>É: Kr. e. X. sz. (a zsidó állam fénykora)</p> <p>T: Egyiptom, Mezopotámia, Palesztina, Perzsia, Babilon, Jeruzsálem</p> <p>ÉK: történelmi forrás, tény és bizonyíték.</p> <p>TK: társadalom, társadalmi csoport, életmód, város, egyeduralom, államszervezet, birodalom, monoteizmus, politeizmus</p>	<p><i>Kritikai gondolkodás:</i></p> <p>5. forrás (Hogyan nevezné ma a tábla házát? Milyen módszereket alkalmaztak itt a jobb eredmények elérése érdekében? Hasonlítsa össze a sumer elvárásokat napjaink oktatási elveivel és módszereivel!)</p>	
7.	5. Dél- és Kelet-Ázsia birodalmai	<p>F: buddhizmus, brahmanizmus</p> <p>N: Buddha, Konfuciusz</p> <p>É: Kr. e. 3000 körül (az első államok kialakulása)</p> <p>T: India, Kína</p> <p>ÉK: változás és folyamatosság, ok és következmény, történelmi forrás, tény és bizonyíték.</p> <p>TK: társadalom, társadalmi csoport, népességrobbanás, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, politika, állam, államforma,</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i></p> <p>2. és 3. forrás (Milyen csoportokra osztja Manu a társadalmat? Mi jellemzi az egyes rétegeket? Vesse össze a szöveget az ábrával! Milyen további információkat nyerhet az ábrából? Mi az oka a különbségeknek? Mennyiben tekinthetők a kasztok társadalmi csoportoknak? Nézzon utána a nyelvcsaládokat bemutató térképen [19. oldal], kik az árják!)</p>	

		egyeduralom, államszervezet, birodalom, monoteizmus, politeizmus.		
8.	Összegezés	ÉK: történelmi idő, változás és folyamatosság, ok és következmény, történelmi forrás, tény és bizonyíték. TK: társadalom, társadalmi csoport, népességrobbanás, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, politika, állam, államforma, egyeduralom, államszervezet, birodalom, monoteizmus, politeizmus.	<i>Tájékozódás időben és térben: 3. forrás</i> (Kövesse nyomon az egyes kultúrák közötti lehetséges kölcsönhatásokat! Mely tényezők befolyásolhatták e folyamatokat?)	
9.	Ellenőrző, számon kérő óra			

II. Az ókori görögök története

A tanuló képes jellemezni a különböző államformákat (királyság, köztársaság) és a hatalomgyakorlás eltérő formáit (demokrácia, diktatúra). Megismeri az ókori demokrácia alapelveit, vázlatosan összehasonlítja a modern demokrácia alapelveivel. Áttekinti a háborúk – történelmi, politikai, gazdasági, vallási, etnikai, hatalmi – okait, különválasztva az ürügyektől.

Azonosítja a háborúk egyénekre és közösségekre gyakorolt hatásait. Elfogadja a közügyekben való részvétel fontosságát. Belátja a humánus, a szépség és jószág antik eszméje megbecsülésének és a művészi értékek megővésének szükségességét.

Felismeri, hogy túlnépesedő területekről általában a népesség kiáramlásra kerül sor. Érzékeli, hogy a gazdaságilag fejletlen és fejlett területek közötti kereskedelem meglehetősen élénk lehet: nyersanyagokat, élelmiszereket ad az egyik oldal, míg iparcikkeket a másik. Átlátja, hogy európai civilizáció gyökerei az antikvitásból erednek.

Képes az európai civilizáció gyökereinek feltárására, az ókori demokrácia alapelveinek vázlatos összehasonlítására a modern demokrácia alapelveivel. Képes a szerzett információk rendezésére és értelmezésére, kiselőadás tartására. Képes különböző időszakok történelmi térképeinek az összehasonlítására.

Óra	Téma (tankönyvi lecke)	Fogalmak, nevek, évszámok, topográfia	Példák a fejlesztési követelmények teljesítésére	Megjegyzés
10–11.	6. A polisz születése	F: polisz, arisztokrácia, démosz N: Hérodotosz É: T: Peloponnészosz ÉK: változás és folyamatosság, ok és következmény TK: társadalom, népességrobbanás, migráció, életmód, város, gyarmatosítás, árutermelés, pénzgazdálkodás, kereskedelem, állam, egyeduralom, demokrácia, polgárjog	<i>Tájékozódás időben és térben: 10. és 19. forrás</i> (Vesse össze Odüsszeusz útvonalát a görög gyarmatosításról készült térképpel! [38. oldal]) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 16. forrás (Vesse össze az állam és a lakosság viszonyát a két korszakban! Melyek a változások fő okai?)	Az egyik tematikai egység: a krétai és a mükénéi kultúra; a másik a polisz és a görög gyarmatosítás.

12.	7. A görög vallás, a mítoszok világa	<p>F: mitológia N: a legfontosabb görög istenek , Hérodotosz É: Kr. e. 776 (az első feljegyzett olimpiai játékok) T: Olümpia</p> <p>ÉK: interpretáció TK: társadalom, politeizmus</p>	<p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 18. forrás (Milyen szerepet játszott Olümpia a Kr. e. II. században?)</p>	Az általános iskolában tanultak felidézése.
13.	8. Spárta – a görög család és a görög nevelés	<p>F: népgyűlés N: Thuküdidész T: Peloponnészosz, Spárta É:</p> <p>ÉK: ok és következmény, interpretáció TK: társadalom, társadalmi csoport, népesedés, életmód, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, politika, állam, államforma, polgárjog, államszervezet, szuverenitás</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 5. forrás (Kik vehetnek részt a spártai állam egyes szerveinek munkájában, és hogyan válhattak ezek tagjaivá? Határozza meg a különböző szervezetek hatásköreit!)</p>	
14–15.	9. Athén, a demokrácia kialakulása és fénykora	<p>F: polisz, mitológia, arisztokrácia, démosz, türannisz, népgyűlés, esküdtbíróóság, demagógia, sztratégosz, csempészavazás N: : Szolón, Kleiszthenész, Periklész, Pheidiasz T: Athén É: Kr. e. V. század közepe (Periklész kora)</p> <p>ÉK: változás és folyamatoság, ok és következmény, interpretáció, jelentőség TK: társadalom, társadalmi csoport, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, árutermelés, pénzgazdálkodás, kereskedelem, politika, állam, köztársaság, demokrácia, polgárjog, államszervezet, szuverenitás</p>	<p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 8. és 12. forrás (Hasonlítsuk össze az ábrát a Kleiszthenész kori állapottal [társadalmi szerkezet, választási rendszer, jogkörök]! Mi a változások oka?)</p> <p><i>Kommunikáció:</i> 11. forrás (Érveljen az egyik vagy a másik fél mellett!)</p>	Az egyik tematikai egység Athén társadalmá, gazdasága, Szolón és Kleiszthenész; a másik a Periklész kori Athén.

16.	10. A görög–perzsa háborúk (Kr. e. 492–448)	<p>F: N: Hérodotosz, Kleiszthenész, Periklész É: T: Athén, Spárta,</p> <p>ÉK: interpretáció, jelentőség TK: életmód, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, politika, állam, birodalom, szuverenitás</p>	<p><i>Kommunikáció: 6. és 7. forrás</i> (Ismeresse a csata menetét a forrás és a térképvázlat segítségével! Melyik fél tudta a másikra kényszeríteni saját harcmódorát? Mennyiben használták ki a görögök a természeti adottságokat? Hogyan nevezi Hérodotosz a perzsákat?)</p>	Az általános iskolában tanultak felidézése.
17.	11. A poliszok hanyatlása és Nagy Sándor birodalma	<p>F: hellenizmus N: Arisztotelész, Nagy Sándor T: Makedónia, Alexandria É: Kr. e. 336–323 (Nagy Sándor uralkodása)</p> <p>ÉK: ok és következmény, jelentőség TK: erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, politika, állam, birodalom, szuverenitás</p>	<p><i>Tájékozódás időben és térben: 13. forrás</i> (Milyen természetföldrajzi és taktikai szempontok határozhatták meg Alexandrosz seregének útvonalát? Mely tényezők szabtak határt a hódításainak? Milyen hatásokat válthatott ki a Közel-Keleten a görögök tömeges bevándorlása?)</p>	
18–19.	12. Görög mindennapok, művészetek és tudományok	<p>F: filozófia N: Pheidiász, Hérodotosz, Thuküdidész, Platón, Arisztotelész T: É:</p> <p>ÉK: jelentőség TK: társadalom, társadalmi csoport, életmód, város, gazdasági kapcsolat</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás: 5. forrás</i> (Vegye számba az egyes építészeti elemeket, mutassa be formai jellemzőiket! Tárja fel a szerkezet és a funkció közötti összefüggéseket!)</p> <p><i>Kritikai gondolkodás: 16. forrás</i> (A történetírás mely alapvető problémáját tárja fel Thuküdidész? Mi ebben az újszerű?)</p>	Az egyik tematikai egység az életmód, az építészet, a szobrászat és a színház; a másik a filozófia és a történetírás.
20.	Összegezés	<p>ÉK: változás és folyamatosság, ok és következmény, interpretáció, jelentőség TK: társadalom, társadalmi csoport, népesedés, népességrobbanás, migráció, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, gyarmatosítás, árutermelés, pénzgazdálkodás, kereskedelem, politika, állam, államforma, hatalmi ág, egyeduralom, köztársaság, demokrácia, polgárjog, államszervezet, birodalom, szuverenitás, politeizmus</p>	<p><i>Ismeretek alkalmazása: 3. forrás</i> (Melyek a múzeum épületének ókori elemei? Mire utal az épület funkciója? Keressen lakóhelye közelében és a világhálón az ókori görög művészeteket idéző épületeket!)</p>	
21.	Ellenőrző, számon kérő óra			

III. Az ókori Róma története

A tanuló felismeri, hogy egy több évszázadon keresztül fennálló állam felemelkedésében és hanyatlásában több tényező együttes hatása játszik szerepet, valamint, hogy a hosszú életű birodalmak társadalma, gazdasági élete, politikai berendezkedése folyamatosan változik. Megismeri a birodalomszervezési elveket, valamint azt, hogy a kormányzati hatalom sokféle tényezőt nyugodhat: anyagi tényezők – tulajdon, jövedelem; politikai tényezők – legitimitáció, jogok, jogkörök; társadalmi tényezők – társadalmi támogatottság; kulturális tényezők – ideológia; egyéb tényezők – erőszak. Látja, hogy a kormányzati hatalom általában egyének és testületek között oszlik meg. Megérti, hogy a gazdasági és katonai hatalom birtoklása alapja lehet egy-egy személy vagy csoport politikai befolyásának, de a politikai befolyás is gazdasági hatalomhoz juttathat embereket.

Érzékeli a zsidó gyökerekből is táplálkozó kereszténység kialakulásának és egyházzá szerveződésének hatását a későbbi korok fejlődésére, valamint felismeri annak civilizációformáló szerepét.

Belátja, hogy az ókori Római Birodalmat a katonai erő, fejlett jogrendszer és államszervezet jellemezte. Tudja, hogy az antik kultúra a görög és a római kultúra kölcsönhatása során alakult ki, látja ennek az európai civilizációra gyakorolt hatását.

Képes források megbízhatóságára vonatkozó kérdések megfogalmazására, valamint feltevéseket megfogalmazni, közben vitában tárgyilagosan érvelni. Képes történelmi témákat vizuálisan ábrázolni (folyamatábra, diagram, vizuális rendező stb.).

Óra	Téma (tankönyvi lecke)	Fogalmak, nevek, évszámok, topográfia	Példák a fejlesztési követelmények teljesítésére	Megjegyzés
22–23.	13. A város alapításától a köztársaság fénykoráig	<p>F: patrícius, plebejus, consul, senatus, dictator, néptribunus, rabszolga</p> <p>N:</p> <p>É: Kr. e. 753 (Róma hagyomány szerinti alapítása), Kr. e. 510 (a köztársaság létrejötte)</p> <p>T: Róma, Karthágó</p> <p>ÉK: történelmi idő, változás és folyamatosság, ok és következmény, jelentőség</p> <p>TK: társadalom, társadalmi csoport, népesedés, életmód, város, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, politika, állam, államforma, egyeduralom, köztársaság, polgárjog, államszervezet</p>	<p><i>Tájékozódás időben és térben:</i> 1. forrás (Hasonlítsa össze Hellász és Itália természeti adottságait (domborzat, éghajlat, tagoltság stb.)! Mely népmozgások részét képezte a latinok bevándorlása! Olvassa le a térképről, hogy mely kultúrák hatottak Itáliában a latinokra!)</p> <p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i></p> <p>5. forrás (Mely csoportokra osztotta Romulus a forrás szerint Róma lakóit? Jellemezze e két társadalmi réteget! Nevezze meg e csoportok görög megfelelőit! Mi szolgált a szerző szerint a felosztás alapjául?)</p> <p><i>Kritikai gondolkodás:</i></p> <p>5. forrás (Értékelje a leírás forrásértékét! Válasszuk külön a valószínű és valószínűtlen elemeket a forrásban!)</p>	<p>Az egyik tematikai egység Róma alapítása, a királyság kora, a köztársaság létrejötte és államszervezete; a másik Itália és Szicília meghódítása, a patríciusok–plebejusok küzdelme.</p>

24–25.	14. A köztársaság sikerei és válsága	<p>F: rabszolga, provincia N: Hannibal, a Gracchus-testvérek, Marius, Sulla É: Kr. e. 264–146 (a pun háborúk) T:</p> <p>ÉK: változás és folyamatos-ság, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, migráció, város, erőforrás, piac, gazdasági válság, adó, politika, egyeduralom, köztársaság, diktatúra, polgárjog, politikai párt, birodalom</p>	<p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 1. forrás (Határozza meg Karthágó államformáját és politikai berendezkedésének jellegét! Vesse össze a Kr. e. III. századi római és karthágói társadalmat és a két államberendezkedést!)</p> <p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 10. forrás (Kik alkották a római hadsereg tömegeit? Milyen helyzetbe kerültek Tiberius Gracchus szerint? Mi az oka sorsuknak a szerző szerint? Mi a célja a beszédnek, s ezt a célt milyen eszközökkel éri el? Milyen tisztiséget viselt Tiberius Gracchus, és hogyan függ össze ez fellépésével?)</p>	Az egyik tematikai egység a pun háborúk és a hódítások gazdasági, társadalmi hatásai; a másik a Gracchus testvérek, Marius és Sulla.
26.	15. Az egyeduralom kialakulása és a principátus rendszerre	<p>F: triumvirátus, principátus N: Caesar, Antonius, Augustus É: Kr. e. 44 (Caesar halála), Kr. e. 31 (az actiumi csata) T: Actium</p> <p>ÉK: változás és folyamatos-ság, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, gazdasági válság, államforma, egyeduralom, önkényuralom, diktatúra, politikai párt, közigazgatás, birodalom, vallás</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 11. forrás (Mely köztársasági hivatalokat szerezte meg Augustus? Ezeket hogyan lehetett elnyerni és gyakorolni a köztársaság korában? Milyen új címeket hozott létre Augustus? Mekkora hatalom járt ezekkel?) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 11. forrás (Mit jelöl meg a szerző hatalma forrásául? Mivel bizonyítható, hogy a fenti hivatkozások félrevezetőek? Mely módját emeli ki a feladatok megoldásának Augustus? Mi volt a célja ezzel? Mely erkölcsi értékeket emeli ki a forrás? Miért ezeket?)</p>	
27.	16. A római civilizáció és életvitel	<p>F: rabszolga, provincia N: É: T:</p> <p>ÉK: változás és folyamatos-ság, jelentőség TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, migráció, életmód, város, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, közigazgatás, birodalom, szuverenitás, vallás</p>	<p><i>Kommunikáció: 7., 8. és 9. forrás</i> (Írja le a korabeli fürdőélet sajátosságait! Vesse össze napjaink hasonló intézményeivel! Milyen funkciókat látott el a római fürdő? Hogyan viszonyul a fürdő-élethez a szerző?)</p>	

28.	17. Hatalomgyakorlás és élet a császárkorban	<p>F: limes, dominatus N: É: T: Pannónia</p> <p>ÉK: változás és folyamatos-ság, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, gazdaság, erőforrás, gazdasági válság, adó, közigazgatás, birodalom</p>	<p><i>Tájékozódás időben és térben:</i> 16. forrás (Mutassa be a dominatus rendszerének területi jellegzetességeit! Milyen külső és belső problémák olvashatók le a térképről? Hasonlítsa össze a 92. oldalon levő térkép [2. forrás] segítségével a kr. u. I–II. századi és a Kr. u. III. századi katonai helyzetet!)</p>	
29.	18. A kereszténység születése és egyházzá szerveződése	<p>F: diaszpóra, apostol, Biblia, egyház, püspök, zsinat N: Názáreti Jézus, Péter apostol, Pál apostol, Konstantinus É: Kr. u. 70 (Jeruzsálem lerombolása), 313 (a milánói ediktum) 325 (a niceai zsinat) T: Konstantinápoly</p> <p>ÉK: történelmi idő, ok és következmény, jelentőség TK: identitás, egyeduralom, birodalom, vallás, politeizmus, monoteizmus, vallásüldözés, vallásszabadság</p>	<p><i>Kommunikáció:</i> 10. forrás (Mondja el saját szavaival Saul megtérésének történetét! Milyen feladatot adott az Úr Saulnak? Milyen hatással lehetett ez a kereszténység terjedésére?)</p>	
30-31.	19. A Római Birodalom szétesése	<p>F: barbár, népvándorlás N: Attila É: 395 (a Római Birodalom felosztása), 476 (a Nyugatrómai Birodalom bukása) T: Konstantinápoly</p> <p>ÉK: ok és következmény, jelentőség TK: társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, népesedés, migráció, életmód, város, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, gazdasági válság, adó, államszervezet, közigazgatás, birodalom</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 3. forrás (Milyen szerepet töltött be a császár az egyházi hierarchiában? Mit akart elérni az uralkodó? Milyen érdekek álltak e cél mögött? Milyen módszerekkel igyekezett elérni célját? Miben különbözött a principátus és Constantinus korának fölfogása a császári hatalomról?)</p> <p><i>Tájékozódás időben és térben:</i> 14. forrás (Keressen Attiláról készült festményeket, és vesse össze azokat! Mire következtethet az uralkodót körülvevő emberek öltözetéből?)</p>	<p>Az egyik tematikai egység a kereszténység államvallássá válása, a birodalom keleti és nyugati területeinek eltérő fejlődése; a másik a népvándorlás és a Nyugatrómai Birodalom felbomlása.</p>
32.	20. Pannónia – élet egy határ menti provinciában	<p>F: provincia, limes, barbár, népvándorlás N: É: T: Pannónia, Aquincum, Sopianae, Savaria</p> <p>ÉK: változás és folyamatos-ság TK: társadalmi csoport, identitás, életmód, város,</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 3. forrás (Milyen folyamatot érzékeltetnek a sírkövön ábrázolt alakok viseletei? Mely társadalmi csoportokkal kezdődhetett a folyamat?)</p>	<p>A témához kapcsolódhat múzeumlátogatás.</p>

		gazdasági kapcsolat, kereskedelem, vallás		
33.	Összegezés	<p>ÉK: történelmi idő, változás és folyamatosság, ok és következmény, jelentőség.</p> <p>TK: társadalom, társadalmi csoport, népesedés, népességrobbanás, migráció, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, kereskedelmi mérleg, piaci egyensúly, gazdasági válság, adó, politika, állam, államforma, hatalmi ág, egyeduralom, köztársaság, önkényuralom, diktatúra, politikai párt, polgárjog, államszervezet, birodalom, szuverenitás, vallás, politeizmus, monoteizmus, vallásüldözés, vallásszabadság</p>	<p><i>Tájékozódás időben és térben: 1. forrás</i> (Vesse össze a görög és a római történelem időrendjét [kronológiáját]! Feleltesse meg egymásnak a két kultúra egyes korszakait [társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális stb.]).</p>	
34.	Ellenőrző, számon kérő óra			

IV. A középkor

A tanuló látja, hogy a felszínen változatlanok tűnő korokban végbemenetnek olyan változások, amelyek csak később és hosszabb távon fejtik ki hatásukat jelentősen az emberek életviszonyaira és életmódjára. Nyomon követi a középkori keresztény vallásos világbé módosulását a történelem során. Az európai fejlődés meghatározó mozgatórugóiként értékeli az egyéni érdekelttség kiterjedését, a hatalommegosztás elvének megjelenését az egyházi és világi, illetve a központi és helyi hatalom között.

Érti a keresztény vallás szerepét az európai szellemi és hatalmi expanzióban, azonosítja az egyház társadalómépítő és társadalmat szabályozó tevékenységét, megérti ennek távlatos jelentőségét. Tudatosítja az iszlám vallás civilizációformáló szerepét.

Nyomon követi a középkori keresztény vallásos világbé módosulását a történelem során. Kimutatja a humanizmus örökségét a modern ember gondolkodásmódjában. Felismeri a könyvnyomtatás kulturális és politikai szerepének, jelentőségét.

Azonosítja a rendiséget mint a modern állam középkori gyökerét. Kimutatja a középkori város továbbélését a modern európai civilizációban, felméri a városokat megillető közösségi szabadságjogok és önkormányzatiság értékét. Feltárja a középkori keresztény civilizáció örökségét és kimutatja a középkori városi civilizáció továbbélését a modern európai civilizációban. Felismeri a termelés új szervezeti formáinak társadalomformáló hatását. Különböző szempontok alapján összehasonlítja Európa eltérő gazdasági fejlődésű régióit. Tudja, hogy a népsűrűség eloszlásából egy területen sokféle következtetést le lehet vonni (pl. a gazdaság fejlettségéről, a városiasodás mértékéről, háborús pusztításokról).

Képes írott és hallott szövegekből tételmondatokat kiemelni, szövegeket tömöríteni és átfogalmazni. Képes többféle-képpen értelmezhető szövegek jelentésrétegeinek a feltárására. Képes történelmi helyzetek dramatizálására.

Óra	Téma (tankönyvi lecke)	Fogalmak, nevek, évszámok, topográfia	Példák a fejlesztési köve- telmények teljesítésére	Megjegyzés
35–36.	21. Új királyságok a Nyugatrómai Birodalom romjain	F: egyház, pápa, feudalizmus, hűbériség N: Karolingok, Nagy Károly É: 732 (a frankok győzelme az arabok felett), 800 (Nagy Károly császárrá koronázása), 843 (a verdueni szerződés) T: ÉK: történelmi idő, változás és folyamatosság, történelmi forrás, ok és következmény TK: társadalom, identitás, népesedés, életmód, politika, állam, államforma, monarchia, államszervezet, közigazgatás, birodalom, vallás	<i>Kritikai gondolkodás:</i> 5. forrás (Mely társadalmi és politikai folyamatról kapunk híradást a krónikából? Milyen szabályokat vett figyelembe az uralkodó – igaz csak formálisan – az eljárása során?) <i>Kommunikáció: 9. és 14. forrás</i> (Mutassa be Nagy Károlyt a leírások és a kép alapján! Történjék a bemutatás úgy, hogy egyszer pozitív, máskor pedig negatív színben tüntetjük fel az uralkodót! Mire törekedhetett Einhard Nagy Károly bemutatása-kor?)	Az egyik tematikai egység a germán királyságok és a Frank Birodalom; a másik a birodalom felbomlása és a Német-római Császárság.
37.	22. A középkori egyház és szerepe	F: ortodox egyház, római katolikus egyház, investitúra, pápa, szerzetes, kolostor, bencés rend, kódex N: IV. Henrik, VII. Gergely É: 1054 (az egyházszakadás) T: Egyházi (Pápai) Állam, Német-római Birodalom ÉK: történelmi forrás, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, államszervezet, közigazgatás, birodalom, szuverenitás, vallás, monoteizmus	<i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 15. forrás (Készítsen táblázatot a pápa jogairól a szöveg alapján! Állapítsa meg, hogy a szövegben szereplő pontok közül melyik sérti a császár jogait! Magyarázza meg, miért!)	
38.	23. A Közel-Kelet és az iszlám térhódítása	F: iszlám, Korán, kalifa N: Justinianus, Mohamed próféta É: : 622 (Mohamed futása, a muszlim időszámítás kezdete) T: Bizánci Birodalom, Mekka ÉK: változás és folyamatosság, ok és következmény TK: társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, népesedés, népességrobbanás, migráció, életmód, város, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, államszervezet, közigazgatás, birodalom, szuverenitás, vallás, monoteizmus	<i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 8. forrás (Gyűjtse ki a szövegből az iszlám hitelveit! Válassza külön az erkölcsi-etikai jellegű és a gyakorlatias (a mindennapi életre vonatkozó) előírásokat! <i>Kritikai gondolkodás:</i> 8. forrás (Vitassák meg, hogy könnyen vagy nehezen teljesíthetők-e ezek az előírások! Milyen hatások mutathatók ki az iszlám alapvető tanaiban?)	

39–40.	24. A hűbériség és a Nyugat előretörése	<p>F: feudalizmus, hűbériség, jobbágy, lovag, invesztitúra, inkvizíció, eretnokség, antijudaizmus, kolduló rend N: É: 622 (Mohamed futása, a muszlim időszámítás kezdete) T: Szentföld</p> <p>ÉK: változás és folyamatos-ság, történelmi forrás, ok és következmény TK: társadalmi csoport, identitás, társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, népesedés, népességrobbanás, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac vallás, monoteizmus, vallás-üldözés</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 3. és 4. forrás (Sorolja fel, és jellemezze a hűbéres kötelességeit! Mi minden kötötte egymáshoz a hűbérest és hűbérurat?)</p> <p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 7. forrás (Milyen választási lehetősége volt III. Incének Ferenc tevékenységének megítélésében? Gondolja végig a pápa lehetséges döntéseinek következményeit! Nézze meg Franco Zeffirelli Napfivér, Holdnővér című filmjét és vesse össze a tanultakkal!)</p>	<p>Az egyik tematikai egység a hűbériség és a jobbágyság kialakulása; a másik a pápaság és császárság küzdelme, valamint a keresztes hadjáratok. A keresztes hadjáratoknál építünk az általános iskolában tanultakra.</p>
41–42.	25. A gazdaság hanyatlása és felledülése Nyugat-Európában	<p>F: jobbágy, robot, majorság, uradalom, önellátás, nyomásos gazdálkodás, városi önkormányzat, hospes, céh, N: É: T: Velence, Firenze</p> <p>ÉK: ok és következmény TK: népességrobbanás, migráció, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, termelési egység, erőforrás, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, adó</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 2. forrás (Mutassa be az ábra alapján a háromnyomásos rendszer működését! Gyűjtse össze a jobbágyi szolgáltatásokat, s mutassa be ezek változásait!)</p> <p><i>Tájékozódás időben és térben:</i> 10. és 13. forrás (Melyek voltak a korszak főbb kereskedelmi útvonalai? Hogyan változott a szállított áruk összetétele a korszakban? Hasonlítsa össze a VI–X. századi [137. oldal] és a XI–XIII. századi viszonyokat!)</p>	<p>Az egyik tematikai egység a mezőgazdaság, az uradalom és a kézműipar fejlődése; a másik a városok, a céhek és a kereskedelem.</p>
43.	26. A rendiség kialakulása, változások Nyugat-Európában	<p>F: rendi monarchia, városi önkormányzat, levantei kereskedelem, Hanza N: É: 1215 (a Magna Charta kiadása), T:</p> <p>ÉK: történelmi forrás, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, város, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, adó, politika, állam, államforma, hatalmi ágak, monarchia, államszervezet, szuverenitás</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 6. forrás (Miért hívták össze a rendeket? Mit követeltek a rendek a királyi hatalomtól?) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 6. forrás (Mit követeltek a rendek a királyi hatalomtól? Joguk volt-e erre a rendi dualizmus szabályai szerint?)</p>	

44-45.	27. Közép-Európa a középkorban	<p>F: római katolikus egyház, inkvizíció, eretnekség, hospes N: É: T: Német-római Birodalom</p> <p>ÉK: történelmi forrás, ok és következmény TK: identitás, népesedés, migráció, életmód, város, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, monarchia, államszervezet, közigazgatás, szuverenitás, vallás</p>	<p><i>Tájékozódás időben és térben:</i> 2. forrás (Mely országok alkották a korszakban Közép-Európát? Milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg az egyes országok hatalmi helyzetében?)</p> <p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 16. forrás (Állapítsa meg, mi a szövegben hangoztatott, és mi a valódi célja a státútumnak! Milyen jellegű államra utal a határozat? Miben különbözik ez a nyugat-európai mintáktól? Segítette-e a státútum a leírt cél megvalósulását?)</p>	Az egyik tematikai egység Közép-Európa fogalma, a Német-római Birodalom és Csehország; a másik a huszizizmus és Lengyelország.
46-47.	28. Kelet-Európa és a Mongol Birodalom	<p>F: ortodox egyház N: É: T: Bizánci Birodalom, Veneza</p> <p>ÉK: változás és folyamatoság, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, életmód, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, adó, egyeduralom, monarchia, államszervezet, közigazgatás, birodalom, szuverenitás, vallás</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 1. forrás (Milyen társadalom képe bontakozik ki a leírásból? Mi jellemzi az ősi szláv hitvilágot?) <i>Kommunikáció:</i> 1. forrás (Hogyan viszonyul a szerző a szlávokhoz? Miből következtethetünk álláspontjára?)</p> <p><i>Tájékozódás időben és térben:</i> 9. forrás (Természetföldrajzi szempontból mely egységekre lehet bontani Kelet-Európát? Mennyiben követte a természeti adottságokat a történelmi fejlődés? Melyek az alapvető különbségek az erdős területek és a sztyeppvidék történetében?)</p>	Az egyik tematikai egység a szlávok, a Balkán és Kelet-Európa a XII. század végéig; a másik a mongol hódítás és a Moszkvai Fejedelemség felemelkedése.
48.	29. Az Oszmán Birodalom kialakulása és előretörése	<p>F: szultán, szpáhi, janicsár N: É: 1453 (Konstantinápoly elfoglalása) T: Bizánci Birodalom, Veneza</p> <p>ÉK: változás és folyamatoság, történelmi forrás, ok és következmény TK: gazdasági rendszer, termelés, termelési egység, erőforrás, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, adó, politika, állam, államforma, egyeduralom, államszervezet, közigazgatás, birodalom, vallás</p>	<p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 9. forrás (Bizonyítsa be az ábra alapján, hogy az Oszmán Birodalom felépítése a hódítások szolgálatában állt! Rendezze több logikai sorba a választ!)</p> <p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 15. forrás (Jellemezze a török hadsereg felépítését és harcmódorát!)</p> <p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 15 forrás (Állapítsa meg a szerző – az ostrom után bizánci török szolgálatba álló görög – viszonyát a legyőzöttekhez és a győztesekhez!)</p>	

49.	30. A középkor tudománya, oktatása és művészete	<p>F: szerzetes, kolostor, bencés rend, kódex, skolasztika, egyetem, román stílus, gótika, reneszánsz, humanizmus, N: Aquinói Szent Tamás É: T:</p> <p>ÉK: történelmi idő, változás és folyamatosság, történelmi forrás TK: társadalom, identitás, vallás, monoteizmus</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 12. forrás (Gyűjtse ki a forrásból, hogy milyen anyagi terhekkel járt a tanulás az egyetemen!)</p> <p><i>Kommunikáció: 12. forrás</i> (Készítsen saját szavaival beszámolót a korabeli oxfordi diákéletről!)</p>	
50–51.	31. Élet a középkorban	<p>F: jobbágy, lovag N: Gutenberg É: T:</p> <p>ÉK: történelmi idő, változás és folyamatosság, történelmi forrás, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, életmód, város, termelés, termelési egység, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, közigazgatás, birodalom, szuverenitás, vallás, monoteizmus, vallás-üldözés</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 6. forrás (Mit tudhat meg a versrészletből a lovagi harcmódról? Miért kerülhet zálogba „város és határ”?)</p> <p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 8. forrás (Mutassa be a forrás alapján, hogy milyen technikai újításokat jelentett a könyvnyomtatás! Emelje ki a szövegből az erre utaló kulcsszavakat!)</p> <p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 8. forrás (Értékelje a szerző viszonyulását a találmányhoz és a feltaláló személyéhez!)</p>	<p>Az egyik tematikai egység a középkori ember, a lovagi életvitel, az ember és a technika (a könyvnyomtatással); a másik a lakásviszonyok, az étkezés, élet és halál, család, nők, gyerekek és az ünnepek.</p>
52.	Összegezés	<p>ÉK: történelmi idő, változás és folyamatosság, történelmi forrás, ok és következmény TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, népesedés, népességrobbanás, migráció, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, termelési egység, erőforrás, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, gazdasági válság, adó, politika, állam, államforma, hatalmi ágak, egyeduralom, monarchia, államszervezet, közigazgatás, birodalom, szuverenitás, vallás, monoteizmus, vallás-üldözés</p>	<p><i>Tájékozódás időben és térben:</i> 2. forrás (Vegye számba az ábrán szereplő régiókat! Mely tényezők alapján lehet egy térséget régiónak nevezni? Határozza meg az egyes régiók alapvető jellemzőit! Milyen kapcsolat figyelhető meg az európai régiók között?)</p> <p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 2. forrás (Milyen szempontokat venne még figyelembe egy régió kijelölésekor?)</p> <p><i>Kommunikáció: 2. forrás</i> (Készítsen összehasonlító ábrát Európa régióiról, melyen szerepeltesse a térkép és a saját szempontjait is!)</p>	
53.	Ellenőrző, számon kérő óra			

V. A magyarság története a kezdetektől 1490-ig

A tanuló felismeri és tudatosan benne, hogy a magyarság eredetére vonatkozó álláspontok különbözősége a források rendkívüli hiányosságából és az egyes szaktudományok (történettudomány, régészet, nyelvészet) kutatási eredményeinek egymásnak olykor ellentmondó adataiból fakad. Felismeri azt is, hogy egy régió vagy ország gazdasági és demográfiai megerősödése növeli a katonai potenciált, s ez felerősíti az expanzív törekvéseket, illetve a politikai megosztottság meggyengíti egy régió vagy egy ország katonai ellenálló erejét és agresszióra csábítja a szomszédokat. Látja, hogy a külső agresszió egységbe forrasztja a megtámadott ország politikai erőit és lakosságát.

A magyarság korai történetének tanulmányozása során belátja, hogy az új tudás elsajátítása, a környező népektől való tanulás, az alkalmazkodási képesség fontos feltétele volt népünk fennmaradásának.

Megérti, hogy a kereszténység felvétele és az erre épülő államalapítás teremtette meg a magyar állam megerősödésének és fejlődésének feltételeit. Felismeri, hogy az Árpád-korban megszilárdult a keresztény magyar állam. A korszak jelentős uralkodóinak politikai életpályáját megismerve belátja, hogy Magyarország a közép-európai régió egyik legerősebb államaként fejlődött, sorsa több ponton összekapcsolódott a környező államok és Nyugat-Európa fejlődésével. Tudja, hogy az ország fejlődésének lehetőségeit lényegesen befolyásolta a tatárokkal és az oszmán-törökökkel folytatott küzdelem.

Képes többféleképpen értelmezhető szövegek eltérő jelentésrétegeinek a feltárására. Álláspontját tárgyilagos érveléssel tudja előadni.

Óra	Téma (tankönyvi lecke)	Fogalmak, nevek, évszámok, topográfia	Példák a fejlesztési követelmények teljesítésére	Megjegyzés
54–55.	32. A magyarság őstörténete	F: nyelvrokonság, őstörténet, őshaza, törzsszövetség, kettős fejedelemség N: Árpád É: T: Magna Hungaria, Kazár Birodalom, Levédia, Etelköz ÉK: változás és folyamatosság, történelmi forrás, tény és bizonyíték TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, migráció, életmód, gazdasági tevékenység, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, adó, állam, államforma, vallás	<i>Kritikai gondolkodás: 7. és 8. forrás</i> (Következtesen a leletből az ugorok életmódjára! Nézze meg a térképen a manysik és a hantik településterületét! Milyen ellentmondás fedezhető fel a lelet és a lakóhely között? Mi lehet az ellentmondás feloldása?) <i>Tájékozódás időben és térben: 9. forrás</i> (Mely övezetben haladtak őseink a Kárpátok felé? Hol szakadtak le csoportok a magyarságról? Kik csatlakoztak őseinkhez? Mely jelenségekre kapunk példát e mozgásokból?)	Az egyik tematikai egység az őstörténeti kutatás helyzete, problémái; a másik népünk kialakulása és vándorlása Etelközig. A Kazár Birodalomnál visszautalás a 28. leckére!
56.	33. A honfoglalás és a kalandozások	F: honfoglalás, kalandozás N: É: 895–900 (a honfoglalás), 955 (az augsburgi csata) T: Vereckei-hágó, Augsburg ÉK: történelmi forrás, interpretáció, történelmi nézőpont TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés politika, állam, egyeduralkodó, szuverenitás	<i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 19. forrás (Mutassa be őseink harcmóráját! Minek köszönhetőek a magyarok katonai sikerei? Milyen neven említik a magyarokat a krónika?) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 19. forrás (Hogyan vélekedik a szerző őseinkről? Mely tényezők határozhatják meg egy szerző véleményét egy népről?)	

57.	34. A magyar állam-alapítás	<p>F: királyi vármegye, ispán, nádor, egyházmegye, királyi tanács, tized, szerviensek, várjobbágy, vajda N: Géza fejedelem, I. (Szent) István, Koppány É: 972–997 (Géza fejedelemsége), 997/1000–1038 (I. /Szent/ István) T: Pannonhalma, Esztergom, Székesfehérvár</p> <p>ÉK: változás és folyamatosság, történelmi forrás, tény és bizonyíték, interpretáció, történelmi nézőpont TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, politika, állam, államforma, monarchia, államszervezet, közigazgatás, szuverenitás, vallás, monoteizmus, vallásüldözés</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 9. forrás (Állapítsa meg, mi volt a célja Istvánnak az idézett törvényekkel! Kik mentesülhettek a vasárnapi templomba járás alól! Gyűjtse össze, hogy mely előírásokat kellett a szertartások alatt betartani!) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 9. forrás (Következtessen a törvényből arra, hogy milyen nehézségekkel kellett szembenézni az egyházszerzés során!)</p>	
58–59.	35. Az új rend megszilárdulása és változásai (XI–XIII. század)	<p>F: Aranybulla N: (Szent) László, Könyves Kálmán, Anonymus, II. András É: 1077–1095 (I. /Szent/ László), 1095–1116 (Könyves Kálmán), 1205–1235 (II. András), 1222 (az Aranybulla kiadása) T: Pozsony, Horvátország, Erdély, Dalmácia</p> <p>ÉK: változás és folyamatoság TK: társadalom, társadalmi csoport, társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, népesedés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, adó, monarchia, államszervezet, közigazgatás, szuverenitás, vallás</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 13. és 14. forrás (Gyűjtse össze, hogy a törvényekben mely társadalmi csoportok illetve mely büntetések jelennek meg! Készítsen összehasonlító táblázatot László és Kálmán törvényeiről [a függőleges oszlopba a társadalmi csoportokat, a vízszintes sorba pedig az elkövetett bűncselekményeket, illetve a hozzájuk tartozó büntetési tételeket tüntesse fel]!)</p> <p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 20. forrás (Állapítsa meg, mely társadalmi csoportok jelennek meg az oklevélben! Melyek között voltak érdekellentétek? Gyűjtse össze a szövegben előforduló sérelmeiket! Milyen gazdasági, társadalmi és katonai változásokat tükröz az oklevél?) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 20. forrás (Idézza a gazdasági, társadalmi és katonai változásokat bizonyító szövegrészleteket! Értékelje a 31. pontban megfogalmazottakat!)</p>	Az egyik tematikai egység a XI. századi trónviszályok, Szent László és Könyves Kálmán; a másik III. Béla és II. András uralkodása.

60.	36. A tatárjárás és következményei	<p>F: nemesi vármegye, székely, szász, kun N: IV. Béla É: 1235–70 (IV. Béla), 1241–42 (a tatárjárás) T: Muhi</p> <p>ÉK: történelmi forrás, tény és bizonyíték, interpretáció TK: népességfogyás, migráció, életmód, város, erőforrás, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, monarchia, államszervezet, közigazgatás, birodalom, szuverenitás</p>	<p><i>Kommunikáció: 8. forrás</i> (Ismertesse sajtószavaival a forrásból megismert eseményeket! Készítsen korabeli tatár tudósítást a csata menetéről a leírás alapján!) 9. forrás (Mesélje el a forrás alapján, hogyan élt a nép a tatárjárás idején!)</p>	
61–62.	37. A királyi hatalom megrendülése és helyreállítása	<p>F: bandérium, aranyforint, regálé, harmincad, kapuadó, szabad királyi város, bányaváros, mezőváros N: I. Károly É: 1301 (az Árpád-ház kihalálása), 1308–42 (I. Károly), T: Buda, Visegrád</p> <p>ÉK: változás és folyamatos-ság, történelmi forrás TK: társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, népesedés, életmód, város, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, adó, monarchia, államszervezet, közigazgatás</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 7. forrás (Milyen jellegű alakulatok vívták meg a csatát? Vonjon le ebből következtetéseket a magyar társadalomtörténetre vonatkozóan! Nézzon utána az interneten, mi pontosan az iniciálé szó jelentése!) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 7. forrás (Mekkora méretűek voltak valójában a Képes Krónikában található, s könyvünkben is többször szereplő illusztrációk?) <i>Tájékozódás időben és térben:</i> 9. forrás (Gyűjtse össze, hogy a korabeli Magyarországon hol helyezkedtek el bányavidékek! Földrajzi ismeretei alapján határozza meg, hol, és mit bányásztak! Határozza meg a térkép alapján a kamarák szerepét!)</p>	Az egyik tematikai egység a tartományúri hatalom kibontakozása és felszámolása; a másik I. Károly politikai, gazdasági reformjai és külpolitikája.
63.	38. Nagy Lajos és Zsigmond, a lovagkirályok	<p>F: úriszék, báró, köznemes, kilenced, ösiség, perszonálunió N: I. (Nagy) Lajos, Luxemburgi Zsigmond É: 1342–82 (I. /Nagy/ Lajos), 1351 (I. /Nagy/ Lajos törvényei), 1387–1437 (Luxemburgi Zsigmond) T:</p> <p>ÉK: változás és folyamatos-ság, történelmi forrás, interpretáció, történelmi nézőpont TK: társadalom, társadalmi csoport, társadalmi mobilitás, életmód, város, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, gazdasági válság,</p>	<p><i>Kritikai gondolkodás:</i> 7. forrás (Elevenítse fel az Aranybullában a szervienseknek biztosított jogokat! Mit jelez a törvényben a „szerviens” kifejezés helyett a „nemes” használata! Kiknek az érdekeit szolgálták a törvényben rögzített változtatások! Állapítsa meg, mely, már az Árpád-korban megismert felségjogot újít fel a törvény!)</p>	

		adó, monarchia, államszervezet, közigazgatás, vallás, vallásüldözés		
64–65	39. Harcban a törökökkel	F: végvári rendszer, rendi országgyűlés N: Hunyadi János É: 1444 (a várnai csata), 1456 (a nándorfehérvári diadal) T: Nándorfehérvár ÉK: történelmi forrás, tény és bizonyíték, interpretáció, történelmi nézőpont TK: társadalmi mobilitás, migráció, birodalom, szuverenitás, vallás	<i>Tájékozódás időben és térben:</i> 3. forrás (Kövessen nyomom a hadjáratokat! Milyen tendenciát észlel? Mutassa be a végvári vonalat, ismertesse működését!) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 17. forrás (Hasonlítsa össze a leírást és a térképvázlatot! Hogyan ítéli meg a krónikáiró Hunyadi, a magyar főurak és a keresztések szerepét?) <i>Kommunikáció:</i> 17. forrás (Bontsa szakaszokra a csatát, és adjon címet is ezeknek!) <i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 17. forrás (Milyen fegyverekről számol be a forrás?)	Az egyik tematikai egység a végvári vonal kiépülése (Zsigmond), Erdély és a rendiség megerősödése; a másik Hunyadi János törökellenes háborúi, kormányzósága és a nándorfehérvári diadal.
66–67.	40. Hunyadi Mátyás, a nagy hatalmú király	F: rendkívüli hadiadó, füstpénz, fekete sereg, corvina N: Hunyadi Mátyás É: 1458–90 (I. /Hunyadi/ Mátyás) T: ÉK: változás és folyamatoság, történelmi forrás, interpretáció TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, népesedés, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, adó, politika, állam, államforma, hatalmi ág, egyeduradalom, monarchia, államszervezet, közigazgatás, birodalom, szuverenitás	<i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 4. forrás (Csoportosítsa Mátyás jövedelmeit!) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 4. forrás (Mi a változás I. Károly korához képest? Milyen tendencia figyelhető meg, és mely folyamatok állnak a jelenség mögött?) <i>Kommunikáció:</i> 17. forrás (Gyűjtsön jelzőket, amelyek Mátyás udvarát jellemezték!) <i>Kritikai gondolkodás:</i> 18. forrás (Miért Corvin János, és nem Mátyás szerepel a város elfoglalását megörökítő illusztráción?)	Az egyik tematikai egység Mátyás hatalmának kiépülése, gazdasági és katonai reformjai; a másik Mátyás török és nyugati háborúi és reneszánsz udvara.
68.	41. A középkori magyar művelődés és életmód	ÉK: változás és folyamatoság, történelmi forrás TK: identitás, életmód, város, gazdasági tevékenység, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, vallás	<i>Ismeretszerzés, tanulás:</i> 14–18. forrás (Mely stílusokhoz köthetők a képeken látható templomok? Hogyan, és miért fonódtak össze egy épületen belül a korstílusok? Hogyan viszonyult a magyar építészet az európai folyamatokhoz?) <i>Kommunikáció:</i> 14–18. forrás (Készítsen vázlatos rajtot az azonosított stíluselemekről!)	

69.	42. Magyarország népessége és gazdasága a középkorban	<p>ÉK: változás és folyamatos-ság, történelmi forrás, tény és bizonyíték</p> <p>TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, népesedés, népességrobbanás, népesség-fogyás, migráció gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, gazdasági válság, adó</p>	<p><i>Tájékozódás időben és térben. 10. forrás</i> (Gyűjtse ki a térképről az egyes gazdasági ágakra (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem) vonatkozó adatokat! Jellemezze ezek földrajzi elhelyezkedését! Mutassa be az ország külkereskedelmét!</p> <p><i>Ismeretszerzés, tanulás: 10. forrás</i> (Tekintse át I. Károly bányareformjait! Ismételje át a bányászattal kapcsolatos fogalmakat [pl. királyi bányászok, urbura, nemesfém-monopólium].)</p>	
70–71.	Összegezés	<p>ÉK: változás és folyamatos-ság, történelmi forrás, tény és bizonyíték, interpretáció, történelmi nézőpont</p> <p>TK: társadalom, társadalmi csoport, identitás, társadalmi mobilitás, felemelkedés, lesüllyedés, népesedés, népességrobbanás, népesség-fogyás, migráció, életmód, város, gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági szereplő, gazdasági kapcsolat, kereskedelem, pénzgazdálkodás, piac, gazdasági válság, adó, politika, állam, államforma, hatalmi ág, egyeduralom, monarchia, államszervezet, közigazgatás, birodalom, szuverenitás, vallás, monoteizmus, vallás-üldözés</p>	<p><i>Ismeretszerzés, tanulás: 1. forrás</i> (Mutassa be a megye átalakulásának menetét! Mely folyamatokkal párhuzamosan történt meg a nemesi vármegye kialakulása? Mutassa be a királyi vármegye, illetve a nemesi vármegye felépítését és szerepét a magyar állam működésében!</p> <p><i>Kommunikáció: 1. forrás</i> (Készítsen a korszak egészén átívelő tematikájú vázlatokat [pl. gazdaság, városfejlődés, egyház, a nemesség változásai, oktatás, külpolitika], majd ezek alapján a tankönyvi ábrákhoz hasonló folyamatábrákat!)</p> <p><i>Tájékozódás időben és térben: 2. forrás</i> (Tekintsék át az ábra alapján, hogyan alakult át a magyar társadalom a honfoglalástól a XV. századig! Mely tényezők hatottak a társadalmi változásokra?)</p>	
72.	Ellenőrző, számon kérő óra			

Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet
A kiadásért felel: dr. Kaposi József főigazgató
Raktári szám: RE17142
A tanmenetet készítette: Kojanitz László és Pálincás Mihály
Felelős szerkesztő: Pálincás Mihály